

УДК 159. 331.548

DOI <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.5-2.12>**В. В. Зарицька**доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри практичної психології
Класичний приватний університет**О. С. Козарик**кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціальної роботи
Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ У ЗНАЧУЩИХ СФЕРАХ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті аналізуються підходи вчених до визначення понять «самовизначення», «самовизначення особистості»; обґрунтовуються їхня сутність та цінності як одного з найважливіших чинників організації подальшого власного життя і навчання. Необхідність високого рівня сформованості особистісного самовизначення обґрунтовується тим, що після школи молода людина потрапляє в ситуацію, коли їй необхідно від позиції того, кого ведуть, переходити до позиції суб'єкта власної життєдіяльності і, співвідносячи власні особистісні ресурси з об'єктивними умовами суспільства, бути здатною визначитись у найважливіших сферах людського життя. Охарактеризовано поетапний процес самовизначення особистості у старшому шкільному віці: 1) самопізнання; 2) самовиховання; 3) життєвий вибір, доцільність якого доведена науковцями як передумова усвідомленого вибору свого життєвого шляху кожним випускником.

У статті представлено дослідницький матеріал на основі опитування 207 старшокласників, що назвали компетенції, якими хотіли б оволодіти насамперед. У середньому 38% назвали бажання навчитися обґрунтовувати свою думку; 23% – керувати своєю увагою; 28% – знати прийоми запам'ятовування; 12% – бути організованими. Назвали причини, які зумовлюють необхідність виконувати навчальні заняття. Середні показники такі: 17% – добре оволодіти знаннями; 41% – отримати високий бал; 18% – це мій обов'язок; 16% – тиск із боку батьків; 8% – подобається сам процес виконання завдань.

До видів завдань, яким старшокласники надають перевагу, з назвою причини віднесено такі: самостійне виконання завдань (41%); завдання, короткі за змістом (36%); охайність оформлення (19%); творчий характер завдання (38%); легкі завдання (34%); жодні завдання не люблять виконувати (15%). Способи виконання завдань старшокласники вибрали такі: індивідуальна самостійна робота (33%); робота в малій групі (30%); колективний пошук / усно (15%); детальне пояснення вчителем шляхів виконання (23%).

Представлені дані дають змогу зробити відповідні висновки. Старшокласники потребують посиленої уваги до організації самостійної роботи групового характеру, індивідуального характеру з послідовним ускладненням завдань у будь-якій ситуації, що допоможе їм пересвідчитись у необхідності набуття максимально можливого практичного досвіду.

Ключові слова: самовизначення, особистість, діяльність, компетенції, старшокласники.

Постановка проблеми. Життєве самовизначення виступає невіддільним атрибутом людського буття, бо в кожному моменті життя окрема особистість може бути поставлена перед необхідністю прийняття рішення і здійснення його, яке часом визначає всю подальшу долю цієї людини. Здійснення життя, яке відбувається шляхом свідомого самовизначення, відбувається як процес пошуку і боріння людини за місце в системі суспільних відносин. З огляду на це здатність до самовизначення повинна формуватися з малих років на рівні цього віку. Ми цілком погоджуємося з думкою Є.М. Павлютенкова [2, с. 173], який доводив, що самовизначення є системоутворюючим фактором, який забезпечує перехід

дитини (дорослої людини) від позиції того, кого ведуть, до позиції суб'єкта власної життєдіяльності. Необхідність такого переходу зумовлена, з одного боку, об'єктивними вимогами суспільства, а з іншого – віковими особливостями психічного і соціального розвитку особистості.

Мета статті – виокремити психологічні особливості самовизначення старшокласників, обґрунтувати необхідність їхнього розвитку в процесі навчальної діяльності як передумови вибору значущих для них сфер діяльності.

Виклад основного матеріалу. Проблема самовизначення особистості досліджується давно, але вона така багатогранна, що зачіпає різні сторони життя особистості й по-різному

формується у мінливих умовах її життя. Фактично життєве самовизначення являє собою інтегроване поєднання морально-світоглядного, ціннісно-цільового і мотиваційного самовизначення особистості [4].

Життєве самовизначення за своєю природою двоєдине: поряд з обставинами об'єктивної дійсності в його основі лежить рефлексія – раціонально-емоційне осмислення самого себе, свого минулого, теперішнього і передбачуваного майбутнього. Це означає, що немає якихось жорстких помилок чи пропорцій між об'єктивними і суб'єктивними передумовами самовизначення особистості в житті, тому що одна і та ж людина у різних обставинах приймає різні рішення щодо однієї і тієї ж проблеми, де об'єктивний чи суб'єктивний фактори можуть переважати. У періоди стабільних суспільних відносин, як правило, переважають об'єктивні фактори у виборі життєвого шляху, а в періоди бурхливих змін у житті суспільства людина мусить сама особисто приймати рішення, тоді вона орієнтується на суб'єктивні фактори (власні можливості, здібності, рівень знань і умінь, риси характеру та інше), оскільки порушено соціальні норми і загальні життєві орієнтири. За цих умов детермінуючий і регламентуючий вплив із боку соціального середовища стає менш дієвим і на перший план у процесі самовизначення особистості виходить внутрішня позиція суб'єкта самовизначення.

За таких умов самовизначення, як стверджує Н.І. Соболева [7, с. 95], являє собою процес, що зачіпає практично всі підструктури самої особистості. Цінність самовизначення не тільки в бажанні зробити своє життя кращим, а і в тому, щоб бути здатним практично це зробити.

Сам процес самовизначення в науковій літературі ділиться на три етапи: самопізнання, самовиховання, життєвий вибір, які виступають як складники самовизначення.

Наприклад, самопізнання, яке, у свою чергу, складається із самопостереження і самооцінки, дає змогу врівноважити себе з навколишнім світом, регулюючи взаємовідносини з ним. Порівнюючи хід своїх думок, зіставляючи власні вчинки із загальноприйнятими нормами в суспільстві, особистість усвідомлює і оцінює ступінь відповідності чи невідповідності їх щодо схвалених суспільством норм. Це дає людині змогу критично ставитись до себе, виробити вміння обирати реальну мету і відмовлятися від необґрунтованих домагань, змінюючи власну поведінку і уявлення про власне «Я».

Паралельно із самопізнанням відбувається процес самовиховання, який має два складники самоконтроль як засіб самокерування поведінкою та самовдосконалення як мета, що веде до ідеалу. Самовиховання здійснюється у разі, коли

людина має життєву мету і відчуває необхідність самовдосконалення, щоб її досягти. Процес самовиховання програмується і життєві плани виробляються самою особистістю. Але щоб вони мали місце і можливість здійснення, цього особистість треба вчити протягом усіх років до повноліття.

На час досягнення соціальної зрілості життєве покликання уточнюється, конкретизуються потреби та інтереси особистості, більш реалістичними стають життєві установки, зростає визначеність у значущих для особистості сферах життєдіяльності і вона здійснює життєвий вибір, тобто ухвалює і практично реалізує рішення щодо важливих проблем власного життя. Життєвий вибір є і певним результатом розвитку, і відображенням руху в розвитку індивіда, виявом його особистої співучасті у суспільному житті, історії та культурі.

Життєве самовизначення ще називають специфічною формою суб'єкт-об'єктної взаємодії, життєвого процесу, тобто свідомо включається в хід подій, опосередковуючи його творчим ставленням до життя і беручи на себе відповідальність за свої вчинки і дії, як їхній автор [4, с. 175].

У статті серед найбільш значущих сфер діяльності людини нами вибрано освіту як найважливішу передумову усвідомленого життєвого самовизначення.

Одним із найважливіших стратегічних рішень у житті людини є вибір професії, якщо починається з вибору професійних інтересів. Але і будь-яка інша сфера життєдіяльності важлива, бо в кожній із них людина рано чи пізно приходиться до необхідності самовизначатися. Професійне самовизначення формується паралельно з рівнем освіти і соціальним самовизначенням, бо для кожної людини важливим є не саме по собі обрання професії. Воно обов'язково пов'язане із соціальним статусом особистості в суспільстві, у конкретних, значущих для неї, мікросоціумах. Так чи інакше, а в кожній дитини повинна бути програма соціального та профільного самовизначення, щоб на кінець навчання у школі вона могла свідомо самовизначитись у найбільш значущих для неї сферах життєдіяльності і бути в них компетентною на рівні вимог суспільства з урахуванням власних здібностей, інтересів, життєвих ресурсів.

У кожного учня мусить бути власна програма самовизначення в житті, щоб на кінець навчання у школі він міг свідомо обирати життєвий шлях і відчувати власну цінність як особистість.

У цьому плані слушним, на нашу думку, є погляд на проблему самовизначення особистості О.С. Газмана [1], який щодо життєвого самовизначення наголошує на тому, що культура життєвого самовизначення характеризує людину як творця власного життя і власного щастя. Якраз у гармонії людини із самим собою повинне йти громадянське, професійне та моральне самовизначення.

Далі, він пояснює, що самовизначення – це вибір, але для нього не досить знати навколишній світ людей, речей, природи. Це мусить бути вибір щодо себе. Життєві реалії диктують необхідність пізнавати і себе, своє «Я», свої можливості для самовизначення та кращої реалізації власних сил. Роль знань про власну особистість та її можливості на етапі життєвого самовизначення, як стверджують Л.В. Сохань і І.Г. Єрмаков [8, с. 83–84], стає визначальною, бо якраз у цей період здійснюються основні життєві вибори, пошук індивідом самого себе. І тут важливо, щоб учнем в уявленнях про себе надавалась перевага позитивним установкам щодо власної особистості. Від характеру особистих уявлень учня про самого себе, зазначає Є.І. Петанова [3, с. 309–310], залежить більша чи менша впевненість його у своїх силах, усвідомлення результату успіху чи неуспіху, відповідне ставлення до допущених ним помилок, вибір того завдання, яке за рівнем складності є йому під силу. Від цього залежить його ставлення до навчальної діяльності, яка суттєво впливає на процес самовизначення особливо у старшому шкільному віці.

З цією метою старшокласників залучають до активного включення у найширше коло можливих у шкільних умовах видів діяльності, де є можливість перевірити рівень своїх цінностей, особистісних рис, пересвідчитись, до яких видів діяльності є підвищений інтерес, чи здатен окремо кожний свої власні інтереси задовольнити і якою мірою, що можна зробити, щоб йому допомогти досягти своєї мети.

Не менша роль у формуванні здатності до самовизначення належить освіті, загальному розвитку особистості, залученню її до творчої діяльності. Зокрема, наявність творчих рис особистості В.В. Рибалка [5, с. 9] розглядає як здатність до цілісного вибудовування певної поведінки, спрямованості на розвиток, саморозвиток і порух інших внутрішніх процесів самовдосконалення, самовираження, які ведуть до досягнення значних результатів, і далі зазначає, що чим розвиненіша особистість, тим більшою мірою її життєва діяльність набуває творчого характеру, тим вагоміші її внески... І, навпаки, чим частіше особистість включається у творчу діяльність, тим розвиненішою стає. На основі власних досліджень І.П. Самукова [6, с. 233–234] стверджує, що формування ціннісного ставлення до учіння повинне бути цілеспря-

мованим, при цьому мусять виконуватись такі умови: 1) враховуватись психологічні особливості кожного учня; 2) використовуватись особистісно-орієнтовані технології; 3) глибока мотивація значущості конкретних знань, а також внутрішня мотивація на таку діяльність самого вчителя. В.О. Сухомлинський щодо цього писав, що слід дякувати людям за науку: «Почув похвалу – дякуй і радуйся, що ти рухаєшся у напрямку людської досконалості; почув дорікання – дякуй за те, що тебе вчать жити по-людськи» [9, с. 82]. Ця теза видатного українського педагога була покладена в основу розвитку в учнів експериментальних груп їхньої соціальної позиції в житті, яка сприяла і самовизначенню у ньому. Спираючись на одержаний учнями 10 класу досвід самоактуалізації сутнісних сил шляхом самопізнання, самоаналізу і самооцінки потенційних можливостей і особистісних рис, ми визначали шляхи формування у них здатності до профільного, а потім професійного самовизначення. В центрі уваги учнів експериментальних груп було вирішення проблеми самовизначення в подальшій сфері діяльності через оволодіння тими ключовими компетенціями, без яких неможлива реалізація себе у вибраній сфері. З цією метою досліджувались такі питання: «Якими компетенціями насамперед хотіли б оволодіти учні?», «В чому вони вбачають необхідність виконання навчальних завдань?», «Яким видам завдань учні віддають перевагу і чому?», «Яким способом виконання завдань віддають перевагу і чому?».

В опитуванні брали участь 207 учнів 10-х класів.

Наприклад, на запитання «Якими компетенціями хотів би оволодіти учень насамперед?» одержано такі відповіді: навчитися обґрунтовувати свою думку хотіли б 38% учнів, навчитися керувати своєю увагою – 23% учнів; навчитися добре запам'ятовувати – 21% учнів; навчитися бути організованим – 12% учнів. Ці показники представлено в таблиці 1.

Одержані дані засвідчили, що навчитися обґрунтовувати свою думку не вміють достатньою мірою майже дві третини учнів. Більша потреба в учнів навчитися керувати своєю увагою, знати прийоми запам'ятовування і бути більш організованим пояснюється тим, що вони не були поставлені в умови самоаналізу власної діяльності, що не дало їм змогу визначити причини труднощів,

Таблиця 1

Компетенції, якими насамперед хотіли б оволодіти учні 10 класу

№ п/п	Компетенції	Кількість учнів (в%)
1.	Навчитися обґрунтовувати свою думку	38
2.	Навчитися керувати своєю увагою	23
3.	Навчитися добре запам'ятовувати (знати прийоми запам'ятовування)	21
4.	Навчитися бути організованим	12

недоліків у виконанні конкретних завдань. Ними якраз і виявились насамперед невміння керувати своєю увагою, що не сприяло запам'ятовуванню, та невміння необхідною мірою організувати себе на сприймання, осмислення і запам'ятовування навчального матеріалу. Частина недоліків пояснюється відсутністю в більшості старшокласників великої зацікавленості і необхідності в оволодінні запропонованими компетенціями.

На запитання «В чому учні вбачають необхідність виконання навчальних завдань?» одержано такі відповіді. На перше місце з цього приводу учні поставили такі аргументи: бажання добре оволодіти знаннями – 17% учнів; бажання отримати високий бал – 41% учнів; вважають своїм обов'язком – 18% учнів; тиск із боку батьків – 16% учнів; подобається сам процес навчання – 8% учнів. Результати відповідей представлено в таблиці 2.

Одержані дані свідчать про те, що необхідна цілеспрямована особистісно-орієнтована і компетентісно-формуюча діяльність самих учнів за психолого-педагогічної підтримки й допомоги з боку психологів і педагогів засобами урочної і позаурочної роботи, яка б сприяла перегляду учнями ставлення до навчальної діяльності як гаранта подальшого успішного життя. Розглядають навчання як обов'язок перед собою та іншими всього 18%, що спричинює посилення тиску з боку батьків. Бажання отримати високий бал залишається найбільш поширеною причиною як чітко виражений показник їхньої успішності та значущість кількості балів для подальшого навчання. Ставлення до самого процесу навчання має найнижчі показники, бо абсолютна більшість

учнів надає перевагу результатам, а не самому процесу отримання знань. У 8% учнів ввійшли ті, які бажають у подальшому житті займатись науковими дослідженнями.

На запитання «Яким видам завдань учні надають перевагу і чому?» одержано такі відповіді: 41% учнів найголовнішим вважають самостійне виконання завдань і пояснюють це так: «Кожне завдання чогось мене навчає, тому намагаюсь виконувати самостійно, щоб пересвідчитись, на що я здатний»; 36% учнів віддають перевагу тим завданням, які можна виконати швидко. Причини називають такі: «не вистачає часу»; «чекають інші заняття»; «щоб недовго думати»; «щоб раніше звільнитися від навчальної роботи»; 19% учнів особливу увагу приділяють охайності й естетичному оформленню роботи, бо вважають, що це характеризує їх як особистість і як повагу до своєї праці та і вчителю приємно перевіряти охайно виконану роботу. Як бачимо, менш як п'ята частина учнів у виконанні навчальних завдань убачають морально-соціальні чинники (повагу до себе і до вчителя); 38% учнів віддають перевагу головоломкам і пояснюють це так: «бажання досягти результату»; «розвивається логічне мислення»; «подобається сам процес розмірковування»; 34% учнів полюбляють легкі завдання, щоб довго не думати, щоб не мучитись у пошуках складних розв'язків завдань; 15% учнів не люблять виконувати жодних завдань. Результати відповідей представлено в таблиці 3.

Одержані дані свідчать про те, що вибір видів виконання завдань залежить від того, яку цінність мають для учнів шкільні знання. Учні, які усві-

Таблиця 2

Причини, які викликають в учнів необхідність виконання навчальних завдань

№ п/п	Причини	Кількість учнів (в %)
1.	Бажання добре оволодіти знаннями	17
2.	Бажання отримати високий бал	41
3.	Вважають своїм обов'язком	18
4.	Тиск із боку батьків	16
5.	Подобається сам процес навчання	8

Таблиця 3

Види завдань, яким учні віддають перевагу

№ п/п	Види завдань	Причини переваги завдань	Кількість учнів (у %)
1.	Самостійне виконання завдань	Кожне завдання чогось навчає, дає змогу пересвідчитись, на що я здатний	41
2.	Завдання, короткі за змістом виконання	Щоб звільнити час на інші заняття чи відпочинок	36
3.	Охайність оформлення роботи незалежно від змісту	Це характеризує людину як особистість і приємно вчителю перевіряти охайну роботу	19
4.	Творчий характер завдання	Розвивається мислення, подобається процес розмірковування, можливість самому дійти певного висновку	38
5.	Легкі завдання	Щоб довго не думати, щоб не мучитись у пошуках правильної відповіді	34
6.	Жодні завдання не люблять виконувати	Не хочеться думати, мало знань, не цікаво, не бачу від цього користі	15

домили, що тільки самостійна робота дає можливість реально самовизначитись відповідно до своїх потенційних можливостей і здібностей, виявилось 41% від усіх. Значущість творчого характеру виконуваних завдань оцінюють як найважливіший вид діяльності 38% учнів. Це свідчить про те, що програма для старшокласників і цілеспрямована психолого-педагогічна допомога дають позитивні результати. Цим можна пояснити і той факт, що ці учні краще розуміють, що легких шляхів для досягнення успіху не буває і обмежуватись легкими завданнями означає уповільнювати свій розвиток і, відповідно, віддаляти реалізацію власних життєвих планів. Учнів, які не люблять виконувати жодної роботи, виявилось 15%, що засвідчує необхідність посиленої роботи з цими учнями психологів і педагогів та батьків учнів, спрямованої на підвищення усвідомленості учнями значущості в житті шкільної навчальної діяльності. 33% учнів віддають перевагу індивідуальній самостійній роботі і пояснюють це так: «Щоб ніхто не нав'язував своєї думки»; «люблю все робити сам (-а)»; «краще зосереджуюсь на завданні»; «самостійна робота – це перші і найважливіші кроки в самостійне життя». 30% учнів віддають перевагу роботі у групі і пояснюють це так: «Цікаво знати думку інших»; «Можна порівняти свої думки з думками інших»; «Гуртом легше знайти відповідь». 15% учнів віддають перевагу колективному пошуку, бо, на їхню думку, це «цікаво і весело»; «можна позмагатися в знаннях зі певної теми»; «гуртом швидше розв'язується завдання»; «можна не думати, бо колектив придумав, і можна списати», але, на щастя, останній аргумент наводило не багато учнів. 23% учнів віддають перевагу детальному поясненню вчителя, тому що їм тоді «легше виконувати завдання»; «від вчителя отримуєш більше інформації і вона завжди правильна, а однокласники можуть і помилятися». Порівняльні результати відповідей представлено в таблиці 4.

Висновки. Одержані результати дають можливість зробити висновок, про те, що потрібна цілеспрямована робота із формування здатності до самовизначення старшокласників, що сприятиме пошуку учнями особистісно цінних способів виконання завдань, тобто таких, які б допомагали їм у самооцінці власних успіхів на шляху до самовизначення. Про це свідчать і обґрунтування учнями вибору саме таких способів виконання завдань як визначальних для себе. Водночас частина учнів віддає перевагу усним колективним способам виконання завдань або детальному поясненню вчителя, бо не вміють самостійно від початку до кінця виконати роботу. Основними причинами виявились такі: прогалини в знаннях; небажання думати; невпевненість у своїх можливостях; звичка, що завжди хтось підказує, і не напрацьовано в учня досвіду самостійного виконання навчальних завдань.

Вищезазначені причини доводять необхідність усвідомлення учнями потреби братися за самостійне виконання хоч би спочатку нескладних завдань, а потім самому їх ускладнювати, щоб напрацьовувати досвід самостійного виконання будь-якого виду роботи на життєвому шляху. Адже відомо, що тільки самостійне виконання різних завдань дає можливість людині визначитись у найбільш доцільних і бажаних для себе видах діяльності та саме в них намагатись максимально самореалізуватись.

Підсумовуючи результати дослідження ставлення старшокласників до власної навчальної діяльності, слід зазначити, що в старших класах бажає пізнати щось нове, перевірити себе на самостійність, на якість знань, на вміння самостійно виконувати творчі завдання третина учнів. Останні потребують допомоги чи поради з боку однокласників або вчителя. Це залежить від рівня вербального, просторового та формального інтелекту, а також від того, наскільки навчання є

Таблиця 4

Порівняльні результати відповідей щодо вибору способів виконання завдань

№ п/п	Способи виконання завдань	Причини вибору такого способу	Кількість учнів (в %)
1.	Індивідуальна самостійна робота	1. Щоб ніхто не нав'язував своєї думки. 2. Все люблю робити сам (-а). 3. Краще зосереджуюсь на завданні. 4. Самостійна робота – це перші кроки у самостійне життя.	33
2.	Робота в малій групі	1. Цікаво знати думку інших. 2. Можна порівняти свої думки з думками інших. 3. Разом легше знайти правильне рішення	30
3.	Колективний пошук (усна фронтальна робота, спрямована на виконання завдання)	1. Це цікаво і весело. 2. Можна позмагатися в знаннях із певної теми. 3. Гуртом швидше знаходяться відповіді. 4. Можна не думати, хтось знайде рішення, а всі останні будуть знати.	15
4.	Детальне пояснення вчителем шляхів виконання завдань	1. Легше виконувати завдання. 2. Від вчителя одержуєш правдиву інформацію, а в групі однокласники можуть помилятися.	23

провідною діяльністю учня і наскільки він навчається того, що є для нього в зоні найближчого розвитку.

Подальшим дослідженням буде розроблення способів підвищення пізнавальної активності старшокласників як передумови їхнього цілеспрямованого і обґрунтованого життєвого самовизначення.

Література:

1. Газман О.С. Педагогика свободы: путь в гуманистическую цивилизацию XXI века. *Классный руководитель*. 2000. № 3. С. 13–22.
2. Павлютенков Є.М. Компетентний випускник – мета і результат діяльності школи. *Психолого-педагогічне забезпечення навчально-професійної діяльності* : зб. наук. пр. Запорізького обласного ІУВ. Вип. 10. / наук. ред. Є.М. Павлютенков, В.М. Сисоєв. Запоріжжя : ЗОІУВ, 1988. С. 172–186.
3. Психология детства : учебник / под ред. члена-корреспондента РАО А.А. Реана. Санкт-Петербург: Прайм-ЕВРО-ЗНАК, 2003. С. 309–310.
4. Психология і педагогіка життєтворчості : навч.-метод. посібник / ред. рада: В.М. Доній, Г.М. Несен, Л.В. Сохань, І.Г. Єрмаков та ін. Київ, 1996. 792 с.
5. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / пер с англ. Москва : Когнито-Центр, 2002. 396 с.
6. Самукова И.П. Психолого-педагогические условия формирования ценностного отношения к учению у учащихся 5–7 классов. *Професійне становлення педагогічних працівників* : зб. наук. пр. / за мат.-лами Міжрег. наук.-практ. конф., 25–26 листопада 1997 р. ; наук. ред.: Є.М. Павлютенков, В.М. Сисоєв. Запоріжжя : ЗОІУВ, 1997. С. 233–237.
7. Соболева Н.И. Мировоззрение и жизненный выбор личности. Киев, 1989. С. 95.
8. Сохань Л.В., Єрмаков І.Г. Життєва компетентність у технології життєздійснення. *Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство* : наук.-метод. збірник / ред. кол.: Н.З. Софій, І.Г. Єрмаков та ін. Київ : Контекст, 2000. С. 82–86.
9. Сухомлинский В.А. О воспитании. Москва : Наука, 1979. С. 259–260.

Zarytska V. V., Kozaryk O. S. Psychological peculiarities of personality self-determination in significant spheres of activity

The article analyzes the approaches of scientists to the definition of the concept of “self-determination”, “self-determination of personality”; substantiation of their essence and value as one of the most important factors in the organization of their own life and education. The need for a high level of self-determination is grounded in the fact that after a school a young person falls into a situation where he needs to move from the position of the person who leads to the position of the subject of his own life and, correlating his personal resources with the objective conditions of society, to be capable of identifying in the most important spheres of human life. The phased process of personality self-identification at the senior school age is characterized: 1) self-knowledge; 2) self-education; 3) a choice of life, the feasibility of which has been proved by scientists as a prerequisite for a conscious choice of their life path by each graduate.

The article presents research material on the basis of a survey of 207 senior pupils who named the competences that they would like to master in the first place. On average, 38% called the desire to learn to substantiate their thoughts; 23% – to manage their attention; 28% – to know the memories; 12% – to be organized. They named the reasons that cause the need to perform training sessions. Average indicators: 17% to acquire knowledge well; 41% to get a high score; 18% as it is my duty; 16% pressure from parents; 8% like the process of performing tasks.

The types of tasks that senior pupils prefer with the name of the causes include the following: self-fulfillment of tasks (41%); tasks are short in content (36%); cleanliness of design (19%); the creative nature of the problem (38%); light tasks (34%); I do not like any tasks (15%). The ways of fulfilling the tasks of senior pupils have chosen the following: individual independent work (33%); work in a small group (30%); collective search / oral (15%); detailed explanation by the teacher of ways of execution (23%).

The data that was provided allows us to draw the appropriate conclusions. Senior pupils require increased attention to the organization of independent work of a group nature, an individual with a consistent complication of tasks in any situation that will help them to verify the need to gain the most practical experience possible.

Key words: self-determination, speciality, duty, competence, senior pupils.